

© **Большакова О. В.**

8. Бердяев Н. А. Судьба России. Опыты по психологии войны и национальности / Н. А. Бердяев. — М.: Мысль, 1990. — 207 с.
9. Гумилев Л. Н. Конец и вновь начало / Л. Н. Гумилев. — М.: Рольф, 2002. — 384с.
10. Попков В. В. Раскрепощение духа: Феномен революции в социальной философии Н. Бердяева: [Монография] / В. В. Попков. — Одесса: Астропринт, 2007. — 304 с.
11. Бердяев Н. А. О человеке, его свободе и духовности: Избранные труды. — М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. — 312с.
12. Ясперс К. Смысл и назначение истории. / Карл Ясперс; [Пер.с нем]. — М.: Республика, 1994. — 527 с.
13. Кримський С. Під сигнатурою Софії / Сергій Кримський. — К.: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2008. — 367 с.

Большакова О. В. – здобувач кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний Університет ім. К. Д. Ушинського».

УДК: 100+153+126+340.115

ДИАЛЕКТИКА ОБЪЕКТИВНОГО ТА СУБЪЕКТИВНОГО В ПРАВІ ЯК ФОРМІ СУСПІЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ

Аналізується діалектика об'єктивного та суб'єктивного в праві як формі суспільної свідомості на сучасному етапі розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні. Визначено співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в правовій свідомості.

Ключові слова: об'єкт, суб'єкт, об'єктивне, суб'єктивне, право, правова свідомість.

ДИАЛЕКТИКА ОБЪЕКТИВНОГО И СУБЪЕКТИВНОГО В ПРАВЕ КАК ФОРМА ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ

Анализируется диалектика объективного и субъективного в праве как форме общественного сознания на современном этапе развития правового государства и гражданского общества. Определено соотношение объективного и субъективного в правовом сознании.

Ключевые слова: объект, субъект, объективное, субъективное, право, правовое сознание.

DIALECTICS OF OBJECTIVE AND SUBJECTIVE IN LAW AS A FORM OF SOCIAL CONSCIOUSNESS

Dialectics of objective and subjective in law as a form of public consciousness at the present stage of development of the rule of law and civil society are analyzed. The ratio of the objective and subjective in legal awareness defined.

Keywords: object, subject, objective, subjective, right, legal consciousness.

Актуальність. Дослідження права як об'єктивного соціального явища та правової свідомості зумовлене потребами суспільства вирішити низку актуальних проблем, існуючих у сучасній соціально-філософській науці. Головним чином йдеться про зміну ставлення громадянського суспільства і владних інституцій держави до права, на основі чого мало б відбуватися реформування законотворчості та системи національного законодавства, правової системи в цілому. Протягом тривалого часу, починаючи з проголошення незалежності України, значні зусилля державної влади були спрямовані на удосконалення національного законодавства. Головною метою такої діяльності влади було та залишається на цей час залишеться побудова громадянського суспільства та правової держави. Одним із першочергових завдань сучасної вітчизняної соціально-філософської науки є розробка та внесення пропозицій до єдиної ефективної загальнонаціональної правової політики держави як на найближчий час, так і на перспективу, одним із критеріїв ефективності якої є висока соціальна активність загальної та правової культури, правосвідомості громадян і посадових осіб. Безперечно, реформування всіх сфер життя українського суспільства неможливо без розв'язання проблем соціально

активних верств населення, тому що від ступеня правового усвідомлення ними суспільних процесів, позитивного відношення до них й, отже, активної життєвої позиції людей залежить сьогодні напрям та успіх проведених у країні реформ.

Ступінь розробки. Серед перших радянських дослідників правової свідомості, які розглядали її у широкому методологічному, філософсько-правовому аспекті, був П.І. Стучка [11]. У 20-і роки ХХ ст. у рамках марксистської теорії права вивчення правосвідомості займалися М.А. Рейснер, А.В. Луначарський, Є.Б. Пашуканіс та ін. У 60-х - 80-х роках монографічні дослідження правосвідомості були проведені Н.А. Бурою [1], М.І. Козюброю [5], Є.А. Лукашевою [7,8], Є.В. Назаренком [10], І.Ф. Покровським, Д.А. Потопейком, І.Б. Фарбером [13]. Їх праці присвячені дослідженню сутності та функцій правосвідомості, співвіднесенню правосвідомості з іншими формами суспільної свідомості та з правом, ролі правосвідомості в удосконаленні законодавства.

Сучасний стан дослідження проблем правосвідомості ознаменувався здослідженнями таких видатних вчених як: Ю.М. Дмитрієнко, С.І. Максимов, В.С. Олейніков, А.М. Скарга, В.І. Тимошенко, В.А. Трофименко, М.М. Цимбалюк, В.Ю. Швачка та багато інших. Проте, хоча й вживаються певні спроби соціально-філософського осмислення проблем об'єктивного та суб'єктивного в правосвідомості на рівні загальної теорії права та галузевих юридичних наук, за сучасних умов, через свою нетрадиційність та специфічну спрямованість проблема правосвідомості залишається відносно новою та нерозробленою темою.

Мета та завдання статті. Метою цієї наукової статті є дослідження та окреслення діалектики взаємодії та співвідношення об'єктивного та суб'єктивного в праві як формі суспільної свідомості на сучасному етапі розвитку правової держави та громадянського суспільства в Україні.

Виклад матеріалу. Правова свідомість вивчається в рамках різних наукових дисциплін, відповідно в різних, ракурсах, під різними точками зору. Правознавці досліджують його найчастіше як сукупність уявлень, які мотивують правомірну (або протиправну) поведінку, як систему поглядів, які виступають джерелом для законотворчого процесу, що входять до діяльності по реалізації законодавства, застосуванню і дотриманню права. Психологи убачають в правосвідомості особливе формоутворення психіки, зміст якого віддзеркалює сприйманий людьми світ права і регулює їх вчинки в цьому світі. Культурологів вона (правова свідомість) цікавить як одна з помітних і виразних проявів соціальної культури суспільства. У істориків вона з'являється перш за все в подібності історично розвинутого феномену. Зрозуміло, що кожна з наукових дисциплін, що обирають правосвідомість об'єктом своєї уваги, розробляє відповідний круг проблем, при цьому вони використовують належні їй теоретичному профілю прийоми і засоби опису правосвідомості, методи його аналізу і пояснення. Соціально-філософський підхід до правосвідомості, в рамках якої воно трактується як певна форма суспільної свідомості, має свою специфіку. Звичайно він використовує результати спеціальних наукових досліджень, однак тут авансцену займають питання, які в принципі знаходяться поза компетенцією спеціальних дисциплін. Вони стосуються співвідношення суспільного буття і правосвідомості, обставин породження (виробництва) правосвідомості, її смислового ядра, структури і рівнів, її зв'язків з іншими формами суспільної свідомості, вплив на суспільну практику.

Перш за все хотілося би відзначити, концепцію правосвідомості відомого філософа і правознавця Івана Олександровича Ільїна. Правосвідомість, на думку І.О. Ільїна, це фундамент, який потрібно будувати та зміцнювати. Багато проблем, що розглядаються в концепції мислителя, можна вирішити, використовуючи аксіоматичні корені правосвідомості. Для нього очевидна залежність багатьох явищ від правосвідомості і багато питань, пов'язаних з правом та державою можна „розв'язати тільки як питання правосвідомості”. [4, с. 174] Концептуально підхід І.О. Ільїна виражений у тому, що правосвідомість це сукупність поглядів на право, на державу, на всю організацію суспільного життя. Взагалі, людина без правосвідомості буде жити власним свавіллям, і терпіти свавілля від інших. [4, с. 324-325]

На думку С.І. Максимова правосвідомість виступає найважливішим елементом правової реальності, суб'єктивною основою права і умовою його можливості. Як необхідний елемент генезису, функціонування і розвитку права, воно присутнє в процесах правотворчості, вживання і дотримання права. [9, с. 148]

Отже, як правило, правова свідомість визначається як система правових уявлень, почуттів, переконань, емоцій, ідей, поглядів, оцінок та інших проявів, що виражають суб'єктивне ставлення особи, соціальної групи, суспільства загалом як до особи, діючого права, існуючої юридичної практики, правового статусу особи, інших правових явищ, так і до бажаного права та інших бажаних правових змін.

Як і будь-яка інша форма суспільної свідомості правова свідомість структурно складається з соціально-психологічної і теоретико-ідеологічної сторін, рівнів. На соціально-психологічному рівні правосвідомість виступає як сукупність відчуттів, навиків, звичок і уявлень, що дозволяють людині орієнтуватися в правових нормах і відповідно регулювати свої відносини з іншими фізичними і юридичними особами, державою і її інститутами, виражати відчуття схвалення або засудження існуючих юридичних норм, правових відносин і установ. Причому ці відчуття і думки можуть бути пов'язані як з об'єктивним віддзеркаленням статусу особи, і зокрема його свободи або несвободи, так і з суб'єктивним.

Інший рівень правової свідомості, правова ідеологія виступає як теоретичне знання, що виражає правові погляди і інтереси великих соціальних груп, прихильників або противників існуючої державної влади.

Розглядаючи правосвідомість як засіб, за допомогою якого здійснюється взаємодія людини із законом, правом, а через них - з економічною, політичною ситуацією, оточуючим середовищем, умовами життя, побутом тощо, В. В. Головченко зазначає, що її формування здійснюється не лише (а, можливо, і не стільки) нормативно-правовими актами, не так під впливом суто правової практики, як завдяки дії нових тенденцій у сфері економіки, політики, моралі. Саме ці тенденції є тією рушійною силою, що спонукає людину до нового правового мислення.[2, с. 76] Суттєвого значення в даному випадку набуває суб'єктивно-психічне середовище, що відбиває ставлення людей до права, а квінтесенцією правосвідомості є усвідомлення людьми цінності права і водночас уявлення про чинне позитивне право, про те, наскільки воно відповідає вимогам розуму і справедливості, правовим цінностям та ідеалам.[3, с. 329]

Поняття «об'єктивне» означає: зовні і незалежно від суб'єкта, від людини і людства, від його свідомості. Поняття ж «суб'єктивне» означає: людина і людство, а також - в суб'єктові, в людині і людстві, в його свідомості. Отже, ці поняття співвідносні (зовні або усередині). Їх визначення завжди включає носія цих властивостей (об'єкта та суб'єкта).

Суб'єктивне в праві виступає в декількох значеннях: як сторона мислення, як властивість образу відображення (наприклад, нормативна вимога, правовий інститут тощо.), тобто як ідеальне в чистому вигляді і як аспект практичної предметної діяльності (судова практика, діяльність правозастосовчих органів тощо), тобто як форма активності суб'єкта, що стосується не лише до свідомості, але і до суб'єкта в цілому як здійснюючого чуттєву діяльність[Див.: 6].

На нашу думку, перехід системи права як об'єктивного ідеального явища в пряму соціальну дію можливий тільки за умови діючої правової системи.

Так, «Закони Хаммурапі», «Руська правда», виражені в письмових знаках і мовних значеннях, чуттєво сприймані і тепер і в цьому сенсі об'єктивні і реальні. Але ці закони «вимкнені» з соціальної дійсності (реальності), тобто вони не входять в систему сучасних суспільних зв'язків, жоден з цих законів не в змозі регулювати емпіричні відносини громадян. Щоб стати соціальною дійсністю, закон повинен включитися в живий зв'язок, в систему існуючих суспільних відносин, стати елементом (основою) реального процесу життя людини, тобто бути практично здійснюваним.

Діючі системи права окрім своєї речово-матеріальної форми і існування в якості об'єктивних явищ (закони, норми, теорії) виявляють і "чуттєво-надчуттєву" системну якість, соціальну об'єктивність як специфічний, безпредметний спосіб існування соціальних властивостей індивідів.

Розглянуті вище аспекти реальності права вказують на його об'єктивні, визначені просторово-часові характеристики.

Складніше є виявлення якісної характеристики об'єктивної, соціальної реальності права як способу існування соціальних якостей людини. Річ у тому, що право як явище свідомості або як продукт предметної діяльності людини теж соціально, оскільки обумовлено суспільною природою людини. На відміну від перших двох випадків соціальна реальність права не дана в якому-небудь чуттєвому матеріалі. Тому простому спостереженню ця якість недоступна. На емпіричному рівні пізнання права ми швидше схилиємося до визнання об'єктивної реальності кодексу, норми, рішення судового або адміністративного органу, ніж до визнання реальності права як суспільного відношення. Між тим, в цьому, на нашу думку, і виражена специфічна субстанція (якість) соціальної реальності права.

Питання про співвідношення об'єктивного і суб'єктивного в правовій свідомості є дискусійним і знаходить в роботах із загальної теорії права, соціальної філософії різне тлумачення. З одного боку, стверджується, що правосвідомість як форма суспільної свідомості не що інше як сума індивідуальної свідомості, щодо правової дійсності (реальності), оскільки загальне утілює в собі усе

багатство індивідуального, окремого. Різниця між суспільним та індивідуальним в правовій свідомості убачається лише в тому, що перше ширше за об'ємом, індивідуальна правосвідомість тлумачиться просто як частина суспільної правосвідомості.

З іншого боку, висловлюється думка, що індивідуальної правосвідомості взагалі не існує, що індивідуальній свідомості розрізнення по формах свідомості не властиве. Така точка зору мотивується тим, що правосвідомість як форма суспільної свідомості є самостійна реальність, що не зводиться до стану індивідуальних розумів, що нібито визнання індивідуальної правосвідомості означало б необхідність застосування до її аналізу методів психології, на кшталт темпераменту і рис вдачі, а не соціології.

У методологічному відношенні важлива зосередити увага на тому, що неможна тлумачити індивідуальну правосвідомість як результат внутрішніх законів психіки. В якості особливої форми суспільної свідомості вона виникає як результат впливу суспільного буття на певному етапі його розвитку. Але виникнення об'єктивної потреби в особливого роду соціальної регламентації правового регулювання усвідомлюється не суспільством: немає і не може бути живої функціонуючої свідомості суспільства поза свідомістю її членів. Людська свідомість існує тільки як індивідуальне мислення багатьох мільярдів минулих, справжніх і майбутніх людей. Тому і суспільну правосвідомість не можна трактувати як самостійну реальність по відношенню до правосвідомості індивідів, з яких складається це суспільство.

Проте це не означає, що суспільна свідомість не що інше, як сума індивідуальної свідомості. Твердження, що "загальне утілює в собі усе багатство індивідуального, окремого" представляється небездоганим в методологічному відношенні. Сутність співвідношення між суспільною і індивідуальною правосвідомістю складніша співвідношення між цілим і частиною, простим і складним.

На правосвідомість індивіда впливає не тільки суспільне (об'єктивне). Разом з типовими для правосвідомості тих або інших соціальних спільностей правовими переконаннями і переживаннями, обумовленими єдиними умовами суспільного буття, в правосвідомість кожного члена суспільства входять також правові переконання і переживання, обумовлені особливостями його індивідуального буття (суб'єктивне).

У суспільній свідомості, у тому числі і правовій, загальне входить не у всяке окреме, а лише у велику частину цих окремих. Суспільна свідомість зберігається повністю тільки в якості властивості свідомості соціальної спільноти як цілого.

Таким чином, правосвідомість є однією з сфер духовного життя суспільства, де готуються умови для переростання суб'єктивної свідомості у свідомість об'єктивну.

На сьогодні формування правосвідомості в Україні відбувається у гострій боротьбі нового правового мислення зі старим, що породжує складну ідеологічну та політико-правову проблему, яка потребує нових підходів у формуванні мети, завдань правової соціалізації особи та пошуку нових засобів і способів її реалізації. Формування правосвідомості як позитивного результату правової соціалізації особи і подолання пануючого правового нігілізму повинно стати одним із пріоритетних напрямів державної політики.

Таким чином, правова свідомість - один з різновидів суспільної свідомості і в цілому виступає як відображення об'єктивних потреб розвитку суспільного буття. У цьому полягає найважливіша методологічна передумова аналізу будь-яких аспектів правової свідомості.

Правова свідомість представляє собою сукупність правових ідей і відповідних їм психологічних форм, що віддзеркалюють суспільне буття крізь призму суспільних відносин і що утілюються в нормах права, що виступають як практична сторона правової свідомості, правових теоріях, правових уявленнях буденного порядку, а також в групових і індивідуальних правових поглядах. Правова свідомість - це певна підсистема в єдиній системі соціального відображення, в якій діють загальні закономірності функціонування духовної сфери життя суспільства

Висновки. Таким чином, об'єктивний світ існує не лише незалежно від свідомості і волі людини, як суб'єкта пізнання, але і визначає її свідомість і волю, її діяльність. Те, що цілі та завдання, які ставлять перед собою люди, породжені об'єктивним світом і формують його, не означає, що людина пасивна перед обличчям дійсності, що оточує її. Навпаки, людина активно впливає на об'єктивний світ, перетворює його на основі пізнання і використання його об'єктивних закономірностей, а закони суспільного розвитку, в свою чергу, проявляються через суб'єктивну діяльність людей, дії яких обумовлені об'єктивними чинниками.

Суб'єктивне переходить в об'єктивне не лише в результаті матеріального виробництва. Будь-

© *Боринштейн Е. Р.*

яка дія людини і будь-який продукт її діяльності може набути об'єктивного значення і грати об'єктивну роль, не належачи за способом свого буття до об'єктивної реальності. Суспільні ідеї і теорії, що навіть не мають об'єктивного змісту, набувають об'єктивного значення, грають об'єктивну роль тоді, коли вони стають зовнішньою силою, впливають на життя суспільства.

Отже, із вищевикладеного ми можемо зробити висновок, що співвідношення об'єктивного і суб'єктивного, їх зв'язок змінюється з ходом історії, цей зв'язок носить діалектичний характер. Проте, відбувається не лише пристосування суб'єктивно-об'єктивного, але і зростання ролі суб'єктивного: розширенням і зростанням масштабів сутності людини, вона все ширше і глибше охоплює процеси об'єктивного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бура Н.А. Функції суспільної правосвідомості / Н.А. Бура.— К., 1986. — 225 с.
2. Головченко В. В. Деякі тенденції розвитку масової правосвідомості / В. В. Головченко // Правова держава, 1994. — Вип. 5.—С. 74—78.
3. Державотворення і правотворення в Україні: досвід, проблеми, перспективи / За ред. Ю. С. Шемшученка: [Монографія].—К: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, 2001. — 425 с.
4. Ильин И. А. О сущности правосознания / И. А. Ильин.—М: Парогъ, 1993. —235 с.
5. Козюбра М.І. Соціалістичне право та суспільна свідомість / М. І. Козюбра.—К, 1980. — 420 с.
6. Кузьмин В. Ф. Объективное и субъективное (анализ процесса познания) / В. Ф. Кузьмин . — Издательство «Наука», М., 1976. — 216 с.
7. Лукашева Є.А. Право. Мораль. Особистість / Є.А. Лукашева. — М., 1986. — 290 с.
8. Правосвідомість, правове виховання та правова культура / Є.А. Лукашева // Радянська держава та право.—1976.—№ 1. — С. 25—31
9. Максимов С.И. Правосознание: философско-правовое осмысление / С.И. Максимов // Проблемы законности .—2002.—Вип. 52.—С.148—155
10. Назаренко Є.В. Соціалістична правосвідомість та правотворчість / Є. В. Назаренко.—М., 1999. — 355 с.
11. Шлях духовного відновлення / П. І. Новгородцев, Л. І. Петражицкий, М. В. Бердяев, І. А. Ільїн. [Зібрання творів у 10 т.]; — М., 1993.—Т. 1.— 630 с.
12. Теория государства и права / Под ред. В.М. Корельского и В.Д. Перевалова. — М.: Норма-инфра, 1998. — 559 с.
13. Фарбер Е.И. Правосознание как форма общественного сознания / Е.И. Фарбер. — М. : Издательство : «Юридическая литература», 1963. — 256 с.

Боринштейн Е. Р. – доктор философских наук, профессор кафедры философии и социологии Государственного учреждения «Пивдэнноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского».

УДК 141.3+159.924.8+316.772.2+81.27

ДИСКУРСИВНЫЕ ПРАКТИКИ ГЕНИАЛЬНОСТИ

В статье анализируется понятие «гениальность» в социально-философском контексте. Осуществлен дискурсивный анализ гениальности с точки зрения дискурсивных практик, который предоставляет возможность более глубоко понять смысловые социокультурные значения гениальности для современного общества.

Ключевые слова: гениальность, дискурс, дискурсивные практики, дискурсивный анализ, дискурсивная языковая личность.

ДИСКУРСИВНІ ПРАКТИКИ ГЕНІАЛЬНОСТІ

У статті аналізується поняття «геніальність» у соціально-філософському контексті. Здійснено дискурсивний аналіз геніальності з точки зору дискурсивних практик, який надає можливість більш глибоко зрозуміти смислові соціокультурні значення геніальності для сучасного суспільства.

Ключові слова: геніальність, дискурс, дискурсивні практики, дискурсивний аналіз, дискурсивна